
12.00.09 УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ПЕРАТИВНО-РОЗЫСКОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

Алишер Азаматович Шамсиев,

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси
Бошқарма катта прокурори

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2019-9-6>

ТЕРГОВГА ҚАДАР ТЕКШИРУВ УСТИДАН ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ, МУАММОЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ЕЧИМЛАРИ

Аннотация: Мақолада жиноят ҳақидаги ариза ва хабарлар юзасидан терговга қадар текширув босқичида прокурор томонидан қонунийликни таъминлашнинг долзарб масалалари муҳокама қилинган. Жиноят-процессуал қонунчилик нормалари ва илмий адабиётларни ўрганиш асосида қонунийликни бузилиши турлари ва прокурор томонидан жиноят ишини кўзгатиш босқичида қонунийликни таъминлаш бўйича ваколатлари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: қонунийлик, жиноят ишини кўзгатиш, тергов бўлими бошлиғи, прокурор, қонунийликнинг бузилиши, тергов бўлими бошлиғи ва прокурорнинг ваколатлари

Алишер Азаматович Шамсиев,

Старший прокурор Управления Генеральной
прокуратуры Республики Узбекистан

FEATURES, PROBLEMS AND SOLUTIONS FOR PROSECUTOR'S SUPERVISION OF PRE-INVESTIGATIONAL INTERROGATION

Аннотация: В статье рассмотрены актуальные вопросы обеспечения прокурором законности на стадии доследственной проверки заявлений и сообщений о преступлениях. На основе анализа уголовно-процессуального законодательства и научной литературы рассмотрены виды нарушений законности и полномочия прокурора по упреждению нарушений законности на стадии возбуждения уголовного дела.

Ключевые слова: законность, возбуждение уголовного дела, начальник следственного отдела, прокурор, нарушение законности, полномочия начальника следственного отдела и прокурора

Alisher Azamatovich Shamsiyev,

Senior Prosecutor of the Department of
Prosecutor General's Office of the Republic of
Uzbekistan

THE CONCEPT OF CRIME OF CAREER FRAUD AND ITS SOCIAL DANGER

Annotation: The article deals with the urgent issues of ensuring of the rule of law in the stage of instigate criminal case. The author analyses the notion of legality, infringement of legality, authorities of the prosecutors of the rule of law in the activity in the stage of instigate criminal case bodies on the basis of studying the norms of Criminal procedure and scientific literature.

2019 №9

Key words: legality, instigate criminal case, head of the investigation department, prosecutor, infringement of legality, authorities of the head of the investigation department and prosecutor.

For citation: Alisher Azamatovich Shamsiyev. FEATURES, PROBLEMS AND SOLUTIONS FOR PROSECUTOR'S SUPERVISION OF PRE-INVESTIGATIONAL INTERROGATION. Journal of Law Research. 2019, 9 vol., issue 1, pp. 41-46

Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган суд-ҳуқуқ ислохотларининг асосий мақсади шиддат билан ўзгараётган замон талабларига жавоб берадиган, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари олий қадрият сифатида кафолатлайдиган қонунчилик тизими ва уни амалга ошириш механизмини тўлиқ шакллантириш ва амалиётга жорий этишдан иборат. Ушбу мақсадга эришиш айниқса жиноят ҳақидаги ариза ва хабарларни қабул қилиш, рўйхатдан ўтказиш ва ҳал этиш, жиноят содир этган шахсларни аниқлаш ва улар учун жавобгарлик ва жазонинг муқаррарлигини таъминлаш, жиноятдан жабрланган шахсларнинг бузилган ҳуқуқларини тиклаш, шунингдек ушбу жараёнлар давомида қонунийлик таъминланиши жуда муҳим аҳамият касб этади.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев: "Давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятига баҳо беришда қонунийликни таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари қандай ҳамоя қилинаётгани, уларга давлат хизматлари кўрсатишнинг сифати ва очиқлиши биз учун энг асосий мезон бўлиши шарт"[1] деб бежиз таъкидламаган.

Жиноятга оид ариза ва хабарларни қабул қилиш, рўйхатдан ўтказиш, кўриб чиқиш ва ҳал этишдан иборат фаолият Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси[2]нинг (кейинчалик - ЖПК) нормалари ва идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинган бўлиб, уни амалга оширишда терговга қадаро текширув органи мансабдор шахси, суриштирувчи, терговчи ва прокурор томонидан амалга ошириладиган ҳаракатлар ва қабул қилинадиган қарорлар қонунийлик ва асослантилганлик талабларига жавоб бериши лозим.

Зеро ЖПКнинг 382-моддаси 3-қисми 1-бандида ва Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги "Прокуратура тўғрисида"ги Қонунининг 28-моддаси 1-қисми 2-бандида "...содир этилган ёки тайёрланаётган жиноятлар ҳақидаги ариза ва маълумотларни қабул қилиш, рўйхатдан ўтказиш ва ҳал этиш тўғрисидаги қонун талаблари қай даражада ижро этилаётганлигини ҳар ой камида бир марта текширади"[3] деб белгиланган. Бу эса жиноят ҳақидаги ариза ва хабарни қабул қилиш, рўйхатдан ўтказиш ва ҳал этишда қонунийлик ва асослантилганлик масалаларини муҳокама этилишига асос яратади. Ушбу тушунчалар ўртасидаги алоқани изоҳлашга турлича муносабатлар мавжуд. Жумладан, Ю.Н.Белозеров ва А.А.Чувилевларнинг фикрича, "...фақат асосланган қароргина қонуний деб топилиши мумкинлигидан, асосланганлик эса процессуал қарорга асос бўладиган фактик маълумотларни тўплаш, текшириш ва баҳолашда жиноят-процессуал қонун талабларига қатъий риоя этиш билан таъминланишидан иборатдир" деб фикр билдирадилар[4]. Бу фикр жиноят ишини қўзғатиш босқичида қонунийликнинг бузилиши шакллари тўғрисида мулоҳаза қилишга ундайди.

Жиноят ҳақидаги ариза ва хабарларни қабул қилиш, кўриб чиқиш ва ҳал этиш бўйича амалиётни ўрганиш жиноят ишини қўзғатишда қонунийлик талабларининг бузилиши жиноятга оид хабарларни қабул қилиш босқичида ҳам

(жиноятларни ҳисобга олишдан яшириш; содир этилган жиноят тўғрисидаги хабарларни сохталаштириш; турли баҳоналар билан аризани қабул қилишни рад этиш), жиноятга оид хабарларни терговга қадар текшириш ва тегишли процессуал қарор қабул қилиш жараёнида ҳам (жиноятнинг аниқ аломатлари бўлганда жиноят ишини қўзғатишни асосиз равишда рад қилиш; терговга қадар текширув материаллари ва қабул қилинган қарорларни сохталаштириш; жиной жазоланадиган қилмишни маъмурий ҳуқуқбузарлик сифатида квалификация қилиш; терговга қадар текширув муддатини ўтиб кетиши, процессуал қарорни ўз вақтида қабул қилмаслик; терговга қадар текширув босқичида ЖПК билан рухсат этилмаган тергов ва бошқа ҳаракатларни ўтказиш; асосиз равишда жиноят ишини қўзғатиш) ҳолатлари мавжудлигини кўрсатади[5].

Содир этилган ёки тайёрланаётган жиноятга оид аксарият хабарлар иш юритувига қабул қилинмаслиги муайян ҳудуд ва бутун республика миқёсида жиноятчиликнинг ҳақиқий ҳолати, унинг аниқ таркибий тузилиши ва динамикасини бузиб кўрсатилишини келтириб чиқаради, бунинг натижасида эса давлат органлари томонидан унга қарши кураш стратегияси ва тактикаси тўғри белгиланишига салбий таъсир кўрсатади.

Айнан юқорида келтирилган қонун бузилишларини олдини олиш зарурияти жиноят ишини қўзғатиш босқичида қонунийликни таъминлаш тизимини яратилишини ва ишчан механизмни жорий этилишига эҳтиёжни туғдиради. Бу тизимнинг муҳим таркибий қисми бўлиб, жиноятга оид хабарлар кўриб чиқиладиган идоравий-процессуал контроль ва прокурор назорати ҳисобланади.

Фан назариясида контроль функциясини бажарувчи органлар ва мансабдор шахсларга қараб, идоравий-процессуал контролни ташкилий ва процессуал контрольга ажратилади[6]. Ташкилий контроль маъмурий-ҳуқуқий шаклда амалга оширилади ва идоравий-норматив ҳужжатлар билан тартибга солинган. Жиноятга оид хабарларни кўриб чиқиш устидан идоравий-ташкилий контроль жиноятга оид хабарларни қабул қилиш, рўйхатга олиш, ҳисобга олиш ва ҳал этиш тартибига риоя этишни текширишга қаратилган. Ички ишлар органининг бошлиғи ҳар куни ҳодисалар тўғрисидаги хабарларнинг ўз вақтида ва тўлиқ рўйхатга олиниши ҳамда ҳал этиш муддатларига риоя этилиши, жиноятларни ҳисобга олиш китоби ҳамда ҳодисалар тўғрисидаги хабарларни ҳисобга олиш журналининг тўғри юритилиши устидан контролни амалга оширади, жиноятга оид хабарларнинг ички ишлар органида рўйхатга олинишининг тўлиқлигини солиштириб чиқади.

Худди шундай контроль ваколатлари жиноятга оид хабарлар қабул қилинадиган, рўйхатга олиннадиган ва текшириладиган бошқа идораларнинг раҳбарлари томонидан ҳам амалга оширилади.

Ташкилий контролдан фарқли ўлароқ, идоравий-процессуал контроль процессуал шаклда қўлланилади ҳамда терговга қадар текширувни амалга оширувчи шахснинг процессуал фаолиятига тўғридан-тўғри таъсир кўрсатади, яъни, жиноят-процессуал хусусиятга эга бўлади. Терговчининг ҳаракатлари устидан процессуал контроль қилиш ҳуқуқи тергов бўлинмаларининг бошлиқларига берилган. Бундай контролни амалга ошириш учун жиноят ишини қўзғатиш босқичига мувофиқ равишда юқорида кўрсатилган шахсларнинг ўзаро ваколатларини қонуний тартибга солиш зарур.

Бироқ ҳозирги кунга қадар процессуал контролга доир аксарият масалалар қонунда тергов амалиётининг муаммоларига мос равишда ҳал этилмаган. Масалан,

ЖПК 329-моддасининг 5-қисмига асосан, жиноят тўғрисидаги аризалар ва хабарларни терговга қадар текшириш муддатини суриштирувчи ёки терговчининг асослангилган қарори бўйича бир ойгача узайтириш ҳуқуқи фақат прокурорга берилган. Бизнинг фикримизча, ЖПКда идоравий-процессуал контролни такомиллаштириш учун тергов бўлими бошлигининг қуйидаги ваколатларини назарда тутиш мақсадга мувофиқдир:

- жиноятга оид хабарларни терговга қадар текшириш бўйича суриштирувчи, терговчига топшириқлар бериш;

- терговга қадар текширув материалларини бир суриштирувчи, терговчидан бошқасига ўтказиш;

- терговга қадар текширувнинг моҳиятига кўра, шунингдек жиноятларнинг олдини олиш ва бартараф этиш чораларини кўриш бўйича кўрсатмалар бериш.

Шундай қилиб, идоравий контролнинг мақсади жиноятга оид хабарларни кўриб чиқувчи терговчиларнинг фаолиятига бевосита раҳбарлик қилишдан иборат. Чунки Ташкилий шаклда ҳам, процессуал шаклда ҳам қўлланиладиган контроль айнан шу мақсадга хизмат қилади. Шу билан бирга, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар ичида амалга ошириладиган контроль ўз олдига қўйилган вазифаларни ҳар доим ҳам бажармайди. Шу билан бирга, жиноятга оид хабарларни кўриб чиқишда йўл қўйилаётган қонун бузилишлари ҳамда тергов бўлими бошлиқларининг ушбу фаолият устидан лозим даражада контроль олиб бормаётганлиги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Инсон ҳуқуқлари бўйича вакилининг 2017 йилги ҳисоботида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан инсон ҳуқуқларининг жиддий бузилишларидан бири сифатида кўрсатилган[7].

Айнан шунинг учун ҳам жиноятга оид хабарларни кўриб чиқувчи мансабдор шахсларнинг идоравий раҳбарлари зиммасига юкланган ваколатлар аҳамиятини камайтирмаган ҳолда, жиноят ишини кўзгагишнинг қонунийлиги ва асосланганлигини таъминлаш тизимида асосий ўрин идораларнинг манфаатларига боғлиқ бўлмаган прокурор назоратига ажратилганини эътироф этмаслик мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги "Прокуратура тўғрисида"ги қонунининг 27-моддасига мувофиқ, жиноят ишини кўзгагиш босқичидаги прокурор назоратининг предмети бўлиб, бир томондан, жиноятлар тўғрисидаги аризалар ва хабарларни кўриб чиқиш ва ҳал этишнинг қонунчилик томонидан ўрнатилган процессуал тартиби, бошқа томондан эса - қабул қилинадиган қарорларнинг қонунийлиги ҳисобланади[8].

Прокурор зиммасига юкланган вазифаларни амалга ошириш учун унга муҳим процессуал ҳуқуқлар берилган: Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 382-моддасига асосан, прокурор жиноятга оид хабарларни қабул қилиш, рўйхатга олиш ва ҳал этишда қонун талабларининг бажарилишини текширишга ваколатлидир. Прокурор жиноятга оид хабарларни ҳал этиш тартибига риоя этиш устидан назорат қилиш доирасида суриштирув ва дастлабки тергов органларидан ишни текшириш учун содир этилган жиноятларга оид ҳужжатлар, материаллар ва бошқа маълумотларни талаб қилиб олади; содир этилган ёки тайёрланаётган жиноятлар ҳақидаги ариза ва маълумотларни қабул қилиш, рўйхатдан ўтказиш ва ҳал этиш тўғрисидаги қонун талаблари қай даражада ижро этилаётганлигини ҳар ой камида бир марта текширади.

Прокурорнинг жиноят-процессуал қонунчиликда назарда тутилган тартибга мувофиқ суриштирув ва дастлабки тергов органларига терговга қадар текширув

ўтказиш, ишларни қўзғатиш ва тергов қилиш билан боғлиқ бўлган кўрсатмалари ана шу органлар учун мажбурийдир. Прокурор аниқланган қонун бузилишлари тўғрисида бажарилиши мажбурий бўлган тақдимнома киритади. Шу муносабат билан жиноятни ҳисобга олиш ва рўйхатга олишдан яшириши муаммосини фақат прокурор назорати методикасини такомиллаштириш орқали ҳал этиб бўлмайди. Бунинг учун давлат миқёсидаги ташкилий хусусиятга эга бўлган чора-тадбирларни қабул қилиш лозим[9].

Прокурор фаолиятининг бошқа бир йўналиши - жиноятга оид хабарлар бўйича қарор қабул қилиш, жиноят ишини қўзғатиш ёки жиноят ишини қўзғатишни рад этишнинг қонунийлиги ва асосланганлиги устидан назорат қилишдир. Жиноят ишини қўзғатиш устидан назорат қилишда прокурор жиноятга оид хабарларни текшириш материалларини пухта ўрганиши; жиноят аломатлари аниқ бўлганда жиноят ишини қўзғатишни кечиктиришга йўл қўймаслиги; терговчи, суриштирувчидан жиноят ишини қўзғатиш тўғрисидаги қарор ва текшириш материаллари, алоҳида тергов ҳаракатлари ўтказилган ҳолларда эса - уларнинг баённомалари ва қарорлар келиб тушганда, кечиктирмасдан уларнинг асосланганлиги ва процессуал қарор қабул қилиш учун етарли эканлигини текшириши, жиноят ишини қўзғатиш заруратини истисно қилувчи ҳолатларни аниқлаши, тергов ҳаракатларининг ўз вақтида ва қонуний ўтказилганлигини аниқлаши лозим.

Прокурор нафақат жиноят ишини қўзғатишнинг қонунийлигини, балки жиноят ишини қўзғатишнинг қонуний рад этилишини ҳам назорат қилади. Ички ишлар органларида шундай амалиёт юзага келганки, жиноят ишини қўзғатишни рад қилиш тўғрисидаги қарорнинг кўчирма нусхаси хабардор қилиш учун прокурорга юборилади. Бу ўз навбатида, жиноят ишини қўзғатишни рад қилиш тўғрисида қарор қабул қилиш орқали жиноятларни яширишни олдини олишнинг муҳим воситаси бўлиб ҳисобланади.

Шундай қилиб, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ичида амалга ошириладиган контроль ташкилий йўналишга эга ва қонун бузилишига қарши курашнинг бирламчи марраси бўлиб хизмат қилади. Прокурор назорати эса - қонун бузилишини аниқлашнинг асосий ва энг амалий воситаси бўлиб, у прокурор томонидан ҳар бир жиноят тўғрисидаги хабарни кўриб чиқишда фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларининг муҳофаза қилинишига ва таъминланишига, ҳамда қонунда белгиланган воситалар билан ҳимоя этилишига хизмат қилади.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги bosқичга кўтарамиз. Т.1. - - Т., 2017. - Б.152. (Mirziyoyev Sh. We will continue our path of national development with determination and raise it to a new level. Volume 1. - Т., 2017. -p.152)

2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси. -Т., 2019. // www.lex.uz (The Criminal procedure code of the Republic of Uzbekistan. - Т., 2019 // www.lex.uz)

3. Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги "Прокуратура тўғрисида"ги Қонуни (янги таҳрири) // www.lex.uz (Law of the Republic of Uzbekistan "On Prosecutor's Office"on August 29, 2001 (New Edition))

4. Белозеров Ю. Н., Чувилов А. А. Проблемы обеспечения законности и обоснованности возбуждения уголовного дела. - М., 1973. - С. 14. (Belozеров Yu. N., Chuvilev A. A. Problems of ensuring legality and validity of initiation of criminal case. - М., 1973. - P. 14.)

5. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2018 йилдаги фаолияти яқунлари бўйича маълумотнома. - Т., 2019. (Information on the results of activities of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan for 2018. - Т., 2019.)

6. Рахманкулов А. Х., Миразов Д.М. Дастлабки тергов: Дарслик. - Т., 2013. - Б.137; Белозеров Ю. Н., Марфицин П. Г. Обеспечение прав и законных интересов личности в стадии возбуждения уголовного дела: Учебное пособие. - М., 1994. - С. 39; Химичева Г. П. Рассмотрение милицией заявлений и сообщений о преступлении. - М., 1997. - С. 116-122 ва бошқ. (Rakhmankulov A.X., Mirazov D.M. Preliminary investigation: Textbook. - Т, 2013. - p. 137, Belozerov Y.N., Marfin P.G. Ensuring the rights and legitimate interests of the individual at the stage of initiation of criminal proceedings: Textbook. - М., 1994. - P. 39.; Himicheva G.P., Consideration of the police statements and reports about the crime. - М., 1997. - P. 116-122)

7. Депутаты Законодательной палаты заслушали отчет Уполномоченного Олий Мажлиса по правам человека // uza.uz. 11.02.2018. (Deputies of the Legislative chamber heard the report of the Commissioner for human rights of the Oliy Majlis // uza.uz 11.02.2018.)

8. Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги "Прокуратура тўғрисида"ги Қонуни (янги таҳрири) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 йил, № 9-10, 168-модда; 2003., №5, 67-модда; 2005., № 1, 18-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2007., № 6, 249-модда; 2008., № 9, 487-модда, ЎРҚ-193, 22.12.2008. (Law of the Republic of Uzbekistan "On Prosecutor's Office"on August 29, 2001 (New Edition) // Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2001 year, № 9-10, Article 168; 2003., № 5, Article 67; 2005., № 1, Article 18; Bulletin of the chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2007., № 6, Article 249; 2008., № 9, article 487, LRU-193, 22.12.2008.)

9. Пулатов Б.Х. Прокурор назорати. Дарслик. -Т., 2009. 517 б.; Соловьев А. Б., Токарева М. Е., Халиулин А. Г. Прокурорский надзор за исполнением законов при расследовании преступлений. - М., 2000. - С. 84. (Polatov B.X. Supervision of the prosecutor. Textbook. - Т., 2009. p.517; A.B.Solovyov, Tokareva, M.E., A.G.Khaliulin Prosecutorial supervision over the implementation of laws at investigation of crimes. - М., 2000. - P. 84.)